

Gergely Ágnes
Idegen vers megközelítése

I

Előadásomnak szándékosan nem azt a címet adtam: „Idegen vers fordítása”. A versfordításról mint műhelymunkáról nagynevű elődeim, kollégáim értekeztek már; foglalkoztam vele én is. Most inkább *arról a pillanatról* szeretnék elmondani valamit, amelyben az idegen verssel szembekerülök – megpillantom, megközelítem, filmesebb szóval: ráközelítek –, és mindig megrémülök tőle.

Idegen vers megközelítése. Mindig idegen, mindig egyes szám, mint maga a rémület.

Kosztolányi Dezső ír ebben az összefüggésben rémületről a *Modern költők* című műfordításkötet első kiadásának Előszavában (Révai, 1913. november), „a keletkezés pillanatában” átélt „ijedelmesen-egyéni érzés...”-ról.

A második kiadás Előszavában (Révai, 1921. január – a két dátum között több történelmi esemény söpört át az országon) „halálugrás”-ról ír: „Sokszor nem gyakorolhattam erőmet. Ekkor legalább az erőm tudatában akartam lenni. Mint a légtornász, kitől elvették hintáját és porondját s szűk szobában svédturnázik, ...s készül az egyetlenre és nagyszerűre, a halálugrásra.”

Természetesen itt hangzik el a hűség/hűtlenség, a „gúzsbakötötten táncolni” tétele, annyi más, máig meghatározó tapasztalattal együtt, de ezek már a műhelymunka részei.

A szembekerülés pillanatához nem fér tapasztalat. Újra és újra megcsap, hogy idegen a vers, a nyelv, az ember, aki a verset írta, a kultúra, amely mögötte áll. Rémületem, hogy talán nem bírok velük azonosulni, elveszi a maradék biztonságérzetemet is. Nincs közöttünk „hinta”, nincs „porond”. Álarcot sincs módom öltetni: műszavakat, idegen szavakat, a fölülelemelkedés látszatát. A vers és a versfordító arca mezítelen.

Egy régi napon Lengyel Balázssal és Hubay Miklóssal jöttem kifelé az írószövetség Bajza utcai épületéből. Álcázásról beszéltünk, kívül-belül a versre aggatott műszavakról. Megemlítettem, hogy egy verskritikában ezt a szót olvastam: „referencializálhatatlanság”. Lengyel Balázs azon morfondírozott, mi volna, ha valamelyik rendőrségi jelentésben ahelyett, hogy „a holttest azonosíthatatlan”, azt kellene látnunk, hogy

„a holttest identifikálhatatlan”! A „holttest” jól érthető, magyar szó, jegyeztem meg némi rosszindulattal. Hubay megállt az Andrássy út sarkán, keze a levegőben. „Ez a kadáver agnoszkálhatatlan, szólt a halottkém.” Mindketten elismerően néztünk rá. „Ez a kadáver agnoszkálhatatlan...” Már hallottam is mint egy szonett első sorát. Ellophatom?, kérdeztem. Parancsoljon, egyezett bele Hubay. A szonettet még azon az estén megírtam. 2000 októbere lehetett. A vers így hangzik.

A jelentés

*Ez a kadáver agnoszkálhatatlan,
szólt a halottkém. Azt hinnők, ez ő,
holott csak identifikálhatatlan
a dekomponált jelentésmező,*

*így minden „ő”-t és „mégsem ő”-t ma néma
és végtelen negáció hat át,
s temporális vetületben miénk a
referencializálhatatlanság.*

*Tér- és időkoordináták között
az összes paradigma az, ami:
a fenomént szuggeráljuk a fődött
osszáriumba visszametszeni.*

*A kadáver nem korpusz! Vége most már.
Kelt 'negyvenkilenc október, Segesvár.*

*

Mit tehet az ember, ha nem akarja az idegen verset az agnoszkálhatatlan kadáver sorsára juttatni?

Porond és hinta híján mégiscsak meg kell tárgyamat közelítenem (meg kell, „mert ott van”, ahogy egykor George Leigh Mallory mondta [1886-1924], mikor azt kérdezték tőle, miért akarja megmászni a Mount Everestet), kijátszom tehát a réműletemet, és

választok valamilyen ráközelítési módot, amely egyúttal vonzalmam természetére is odavilágít. Például arra, hogy:

1. *érzelmileg közöm van az idegen vershez;*
2. *elemi erővel hat rám a vers formája, dallama;*
3. *valami fontosat rejt előlem az idegen vers;*
4. *ha végigolvasom a vers szövegét, filológiai izgalom fog el;*
5. *maga az idegenség kísért meg, néha a lehetetlen („ezt nem lehet lefordítani”);*
6. *az erőmet akarom összemérni valamelyik klasszikussal;*
7. *megélhetési gondjaim vannak.*

Erről az utóbbiról nyugodtan megfeledezhetünk. A fordítás nem tartozik a jövedelmező vállalkozások közé.

Kérem, fogadjanak el tőlem néhány magyarul is megszólaló idegen verset mintának.

1. *Érzelmileg közöm van az idegen vershez.*

A nagy amerikai költő, Emily Dickinson (1830-1886) *Success is counted sweetest* kezdetű, 1859 körül írt versét az 1960-as években nemcsak Károlyi Amy: én is lefordítottam. *Success*, mondja a vers első szava. *Siker*. Károlyi Amy egy életen át visszahúzódva dolgozott zseniális költő-férje, Weöres Sándor árnyékában. Megéri? Nem tudom. Körülbelül negyven-negyvenöt éves koromig belső vezérlés nélkül bukdácsoltam a pályán. Sosem voltam „fiatal költő”.

A fordítói hitel kedviért a verset angolul is bemutatom.

*Success is counted sweetest
By those who ne'er succeed.
To comprehend a nectar
Requires sorest need.*

*Not one of all the purple Host
Who took the Flag today*

*Can tell the definition
So clear of Victory*

*As he defeated – dying –
On whose forbidden ear
The distant strains of triumph
Burst agonized and clear!*

Mind a két fordítás elkeseredett hűséggel követi az eredetit. Előbb a Károlyi Amyét, utána a magamét olvasom fel.

*A siker annak édes,
Kit kerül a siker.
Megbecsülni a nektárt,
Ahhoz szomjazni kell.*

*Legszebb a siker annak,
Ki sosem éri el.
Tudni, hogy mi a nektár,
Ahhoz koplalni kell.*

*A vesztesek zászlóinak
Zsákmányolója sem
Tudná úgy körülírni,
Hogy mi a győzelem,*

*Ki a bíborló seregből
A zászlónál terem,
Nem tudja úgy leírni,
Mi az, hogy győzelem,*

*Mint haldokló legyőzött,
Kinek zárt fülibe
A győzelmes rivalgás
Tisztán hasít bele.*

*Mint a halálra sebzett,
Ha meglopott fülét
Távoli szép triumfus
Kínja repeszi szét.*

Károlyi Amy fordítása

Gergely Ágnes fordítása

Károlyi Amy megoldásában az első két sor – *A siker annak édes, / Kit kerül a siker* – visszaadja a szóismétlést (*success; succeed*) és a siker ízét (*sweetest*); az én szövegem viszont az elején ráüt a felsőfokra – *Legszebb a siker annak, / Ki sosem éri el* –, a második sorban pedig érezteti azt a megalázó kapaszkodást a siker után. *A nektárra* természetesen *szomjazni kell*, és nem *koplalni* érte, itt Arynak van igaza. *Ki a bíborló seregből / A zászlónál terem*, színnel és mozdulattal ezt én láttatom élénkebben, Károlyi Amy magyar versében viszont *A vesztesek zászlóinak / Zsákmányolója* nagyon erős, a győzelemhez illő fordulat. Kontrasztképpen a végén ott a csatamezők örök vesztese: *As he defeated – dying –*, Amy záró szakaszában: *Mint haldokló legyőzött*; az enyémben: *Mint a halálra sebzett*. Ő tudja igazán,

mi a győzelem, és nem az, aki a zászlót lobogtatja. Az ő utolsó perceit írja le a vers; Amy szavaival: *Kinek zárt fülibe / A győzelmes rivalgás / Tisztán hasít bele. S az én szavaimmal: Ha meglopott fülét / Távoli szép triumfus / Kínja repeszi szét.* Amy versében a haldokló zárt füllel hall, immár vége a hallásának (*forbidden ear*); az enyémben *meglopott* füllel hall, a kép talán Hamlet apjának szótárából való: álmát „meglopták”, mérget öntöttek a „fülhézagába”. Az a méreg most a győzelem, a siker, a másoké; Amy sebesültje *tisztán* hallja (*clear*), az enyém *távolról* (*distant*). Az én sebesültemet otthagyták a csatatéren. Kiegészíti egymást ez a két fordítás.

*

A következő ráközelítés csaknem ugyanígy ki van szolgáltatva az érzelmeinknek. Figyeljünk.

2. *Elemi erővel hat rám a vers formája, dallama.*

Különös rabszolgaság ez. Az idegen vers ritmusát állandóan hallja az ember, ha beszélget, ha alszik, ha lónek az utcán, akkor is. James Joyce (1882-1941) *Chamber Music* (*Kamarazene*) című ifjúkori verseskönyvét fordítottuk 1957-ben Tótfalusi Istvánnal; bajtársi osztozkodás volt, István a rokokó bájú modern versciklus második felét kapta meg, én az elsőt. Az Európának kellett akkorajt a fiatal fordítók; a könyvkiadó két erőssége, Bakucz József és Wlassics Tibor 1956-ban Nyugatra menekült. A törekeny dalocskák fordításomban leragadtak a papírra. – Dallamot fordítson! kamarazenét! – mondta mindannyiszor a szerkesztő, Bartos Tibor, és hazaküldött a kézirattal. *Lean out of the window, / Goldenhair...* – írta az egyik dalban Joyce. „Hajolj ki az ablakodon, / Aranyhajú...” – nyekergett a magyar szöveg. Bartos hazaküldött. „Hajolj ki ajtódon, / Aranyhajú...” Bartos ezzel is hazaküldött, és utánam szól a folyosóra: - Én akkor hajolok ki az ajtómon, mikor hányok.

Hetek múltak el, mire megtaláltam a megoldást.

Hajolj az ablakba,

Aranyvirág...

Azután lassan felszakadoztak a papírról a letapadt verssorok.

Robert Browning (1812-1889) három balladájában a tempó volt szokatlan, más, mint Arany János méltóságteljes tempója; évekig birkóztam a három verssel. Az egyik balladában meghajszolt lovasok száguldanak a belgiumi síkságon, hogy megmentsenek egy várost. *I sprang to the stirrup, and Joris, and he... – A kengyelbe pattantunk: három barát, /*

És vágtattunk máris a városon át... A vers végéig tartanom kellett a ritmus ideges lüktetését. És közben nagyon hozzáöttem Robert Browninghoz.

Jóval később, egyetemi óráimon a legjobban Browning egyik feszültséggel teli versét szerettem tanítani. A *Meeting at Night* című, mindössze két versszakból álló, szépséges költeményt Kosztolányi Dezső is, Szabó Lőrinc is lefordította, *Éjjeli találkozó*, illetve *Éjszakai találkozó* címmel. A titkos randevú izgalma a versformába, a hangokba is beleivódott.

Meeting at Night

I.

*The grey sea and the long black land;
And the yellow half-moon large and low;
And the startled little waves that leap
In fiery ringlets from their sleep,
As I gain the cove with pushing prow,
And quench its speed in the slushy sand.*

II.

*Then a mile of warm sea-scented beach;
Three fields to cross till a farm appears;
A tap at the pane, the quick sharp scratch
And blue spurt of a lighted match,
And a voice less loud, thro' its joys and fears,
Than the two hearts beating each to each!*

Éjjeli találkozó

I

*Most szürke víz, fekete táj;
pufók, sárgás félhold alatt;
riad a hab, a könnyű, fürge,
fel-felszökik tüzes gyűrűkbe,
aztán hajómat, a hajléktalant
fövény köti, az este fáj.*

Éjszakai találkozó

I

*A szürke tenger, a fekete táj;
A hold, mint sárga, görbe kés;
S az álmukból riadó pici
Hullámok tüzes gyűrűi,
Mikor az öbölbe fordulok és
Csónakom a parton megáll.*

2

*Langyos vízszag és enyhe csönd.
Távol mezőn int egy tanya:
kopogás, karc, a gyufa sercen,
kék villanás a másik percben.
A félelemtől lágy meleg szava,
és végre két szív összedöng.*

Kosztolányi Dezső fordítása

II

*Aztán egy mérföld sós homok;
Három dűlőn túl a tanya;
Ablak, kopogás, gyors sercegés,
Kék gyufaláng, mely elenyész,
Egy nő halk s boldog sikolya,
S két szív, mely egymáson dobog!*

Szabó Lőrinc fordítása

Lelki száguldás ez a költemény; Browning az első pillanattól megépíti a díszleteket, s ezzel a romantikából átlép a szecesszióba. A szürke tenger és a hosszú, fekete földnyúlvány fölött alacsonyan jár a hatalmas, sárga félhold: még nincs itt az éjszaka, tiszta az idő. A felriadó hullámok tüzes karikákba pattognak álmukból, ahogy az utas – aki magáról egyes szám első személyben beszél – a hajó (vagy a csónak) előre csapódó orrával befut az öbölbe, és lefékezi a sebességet a felázott homokon. Tűz, víz, föld és levegő. Nem a hullámok: az utas lelkiállapota ilyen elementáris. Rohant az öbölbe, vele rohantak a többszörös ölelkező rímek:

<i>land</i>	a
<i>low</i>	b
<i>leap</i>	c
<i>sleep</i>	c
<i>prow</i>	b
<i>sand</i>	a

a sor elején a bibliai „És”-sel megugratott ritmus:

And the yellow half-moon large and low;

U U |'U- | - - || - U | -

a versszakot izgalomban tartó alliterációk: *long black land; large and low; little, leap, sleep; pushing prow* (nekiütődik a partnak az a hajóorr) és *slushy sand* (idáig fröccsen a homok).

A második versszakban fogy a távolság. Mérföldnyi átmelegedett tenger-illatú partszakaszon, aztán három szántóföldön kell átmenni, mire feltűnik a tanyaház. Kopogás az

ablaküvegen, gyufaszál gyors, éles sercenése, kék lángja, s egy boldogsággal és félelemmel teli hang, halkabb, mint a két összeütődő szívdobogás.

Azt, aki a tanyaházban az ablak mögött várakozott, mostanáig fojtogatta a boldogság és a rettegés. Egyetlen szóval sincs jelezve, hogy a várakozó, az utas szerelmese nő. Tudjuk mégis. A fogyatkozó távolságot belengi a szinesztézia, a megkevert érzékek nyugtalansága; a főveny meleg és tenger-illatú, a gyufa kéken és karcosan villan. A rímek végigcsikorognak a homokon:

beach a
appears b
scratch c
match c
fears b
each a;

a ritmus és az alliterációk lábujjhegyre állnak:

A tap at the pane...

Kimondva pedig nemcsak az nincs, hogy a házban egy nő rejtőzött el, de az sincs, hogy a szerelmesekkel lényegében mi történik, miért ez a farmház, a bujkálás, a tengeri út, éjszaka. *A főmondatban végig nincs igei állítmány.* Ettől gyorsul fel az örületig a piciny remekmű tempója.

Ilyen verset életében egyszer ír az ember.

*

Mi az, ami a titkos randevú izgalmából az első pillanatban megüthette a két magyar költő-fordítót?

Mindketten mást éreznek meg a leszálló sötétségből. Kosztolányi angyalt lát a holdban:

pufók, sárgás félhold alatt;

Szabó Lőrinc veszélyt:

A hold, mint sárga, görbe kés;

Kosztolányit magával ragadja a víz:

*riad a hab, a könnyű, fürge,
fel-felszökik tüzes gyűrűkbe,*

Szabó Lőrincnek mintha ellenállna a tenger:

*S az álmukból riadó pici
Hullámok tüzes gyűrűi,*

Kosztolányi hajója maga a hontalanság:

*aztán hajómat, a hajléktalant
fövény köti, az este fáj.*

Szabó Lőrinc partraszállása semleges, férfias, prózai:

*Mikor az öbölbe fordulok és
Csónakom a parton megáll.*

Ahogy a tanyaház közeledik, úgy készül a két költő a titkos randevúra, teljesen kétféleképpen. Kosztolányi a szinesztézia káprázatával:

Langyos vízszag és enyhe csönd.

Szabó Lőrinc a gyaloglás józanságával:

Aztán egy mérföld sós homok.

Kosztolányi a távolság mesebeli megnövelésével:

Távol mezőn int egy tanya.

Szabó Lőrinc a távolság száraz fölmérésével:

Három dűlőn túl a tanya;

Kosztolányi elnyújtja az utolsó pillanatokat:

*kopogás, karc, a gyufa sercen,
kék villanás a másik percben.*

Szabó Lőrinc felgyorsítja:

*Ablak, kopogás, gyors sercegés,
Kék gyufaláng, mely elenyész,*

Kosztolányi versében a szorongás szavakba oldódik:

*A félelemtől lány meleg szava,
és végre két szív összedöng.*

Szabó Lőrinc versében a mámor artikulátlan:

*Egy nő halk s boldog sikolya,
S két szív, mely egymáson dobog!*

Úgy képelem, Kosztolányit az első pillanatban a vers hangjaiból áradó „ijedelmesen-egyéni érzés” kerítette hatalmába, amelyet a maga módján érzékeltet a versben; nagyítással: *pufók, sárgás félhold*, megemeléssel: *hajómat, a hajléktalant; az este fáj*, elnyújtott rímmel (*feminine ending*): *sercen – percben*, titkos jelekkel: *távol mezőn int egy tanya; két szív összedöng*. Kosztolányi amellet igéket tűzdel a főmondatba is: *riad, fel-felszökik, int, sercen*, hangutánzó, hangulatfestő, mozgalmassá igéket.

Hallgatóim olykor megmosolyogták az effajta hatásnövelést. Meglehet, jogosan. De aki félt már életében, és menekült valakihez, vagy valaki elől, Kosztolányinak ezt a záró sorát: *és végre két szív összedöng*, nem fogja többé elfelejteni.

Szabó Lőrinc-re, azt hiszem, a vers fokozódó tempója hatott mindenekelőtt. Eltúlozni csak a hold veszélyességét túlozta el: *mint sárga, görbe kés*; utasának azonban nincs veszélyérzete, egyenesen tör célja felé, vízen, szárazon, Kosztolányi míves, lebegő formáival szemben – *táj – fáj, alatt – hajléktalant* – csikorgó, nyers Szabó Lőrinc-i ritmussal, rímekkel – *pici – gyűrüi, görbe kés – fordulok és, sercegés – elenyész* –; ha Kosztolányi eleven igékkel toldja meg és mozgatja át a verset, Szabó Lőrinc ezzel az odadobott főnévvel: *Egy nő*. De ebben a tanyaház ablaka mögött várakozó nőben éppoly kevéssé van félelem, mint az utasban – a férfiban –, nincs bennük szorongás, csak vágy; az utolsó két sor erotikusan is értelmezhető:

*Egy nő halk s boldog sikolya,
S két szív, mely egymáson dobog!*

Ezt adja hozzá Szabó Lőrinc a vershez, ezt a fulladt szívdobogást. Titok helyett.

*

A legtöbb nagy vers mélyén ott marad egy réteg, ami elemezhetetlen. Ami csak a metakommunikáció szintjén fogható. Azaz:

3. Valami fontosat rejt előlem az idegen vers.

A versnek ez a megbúvó rétege a vers külszínével ellentétesen vagy összhangban is jelen lehet; mint kontraszt vagy mint mellérendelés. W.H. Auden (1907-1973) mestere volt az ilyen kontrasztoknak; édes, daloló ritmusban írt halálról, magányról, sérülésről, betegségről: *...Hogy mitől van, nem tudja senki, / aki tudja, az tettei csak, / mint*

valami bujkáló gyilkos, / csak les rád, és egyszer lecsap. // A magtalan nők nyavalyája, / meg a nyugdíjas férfiaké; / a teremtő tűz, a lefojtott, / talán így tör utat kifelé.

A betegség itt egyszerismind ítélet. Az indok – *a lefojtott tűz* – így, kimondva, elégtelen; az ok mélyebben van. *Miss Gee* című balladájának végső változatából ezt a nyolc sort kihagyta Auden.

Az 1992-93-as PhD tanfolyam egyik óráján felolvastam Auden versét, a teljes szöveget. Az óra végén odalépett hozzám egy rokonszenves, sápadt bőrű lány. – Tanárnő, kérem. Nekem nehéz volt ezt a verset végighallgatnom. Nemrég halt meg az édesanyám.

Többet nem tanítottam Auden balladáját.

Könnyebb-e a vershez hozzáférni, ha a felszín ugyanarról hallgat, amiről a mély – talán, valamivel. Thomas Hardy (1840-1928) versei csaknem egyszerre érkeztek a XX. századdal; visszafogottságuk előhang a modernizmushoz. *In Time of „The Breaking of the Nations”* című verse híradás a nagy háborúból, ahogy akkoriban az első világháborút nevezték. A költeményt Kosztolányi Dezső után Vas István is lefordította; Kosztolányi megváltoztatta a vers címét: *Amikor a háború kitört*; Vas István odébb tolta az idézőjelet egy szóval: *„Országok megtöretése idején”*, belefoglalva az idézetbe a korszakot is.

In Time of „The Breaking of the Nations”

I

Only a man harrowing clods

In a slow silent walk

With an old horse that stumbles and nods

Half asleep as they stalk.

II

Only thin smoke without flame

From the heaps of couch-grass;

Yet this will go onward the same

Though Dynasties pass.

III

Yonder a maid and her wight

Come whispering by:

War's annals will cloud into night

Ere their story die.

Amikor a háború kitört

„Országok megtöretése idején”

*Csak egy paraszt töri a parlag
göröngyeit és robotol,
öreg gebéje nyögve ballag,
bólongva alszik, úgy botol.*

*Csak egy ember, csöndben lépeget,
felszántja a rögöt,
botladozó, elrévedett
öreg lova mögött.*

*Csak lenge füst száll göngyölögve
nincs is nyomába fényvilág,
de így maradt ez mindörökre,
bár múlnak a dinasztiák.*

*Csak egy vékony füstcsík, lángja sincs,
de akkor is így száll tovább,
ha majd elmúltak sorra mind
a dinasztiák.*

*Legény vezeti kedvesét túl,
lány a szavuk, mint a moha.
A háború évkönyve széthull,
de ők nem halnak meg soha.*

*Csak egy lány meg egy fiú – a dicső
győzelmi krónika,
az semmivé lesz, de az ő
történetük soha.*

Kosztolányi Dezső fordítása

Vas István fordítása

Pontosan kimunkált csöndet hordoznak az aprócska költemény szavai. Csak egyetlen ember dolgozik a szántóföldön (*Only a man*), lassan, csöndesen halad előre (*In a slow silent walk*), öreg lovával (*an old horse*), amely botladozik, bólogat (*stumbles and nods*), azt is félálomban (*Half asleep*). Csak egyetlen mozgás látszik a közelben, a vékony füstcsík (*Only thin smoke*); égetik az összehordott tarackot (*heaps of couch-grass*). Távolabbról egy lány jön a kedvesével (*Yonder a maid and her wight*), ők is inkább suttognak (*Come whispering by*). Két versszak úgy kezdődik: csak (*Only*), a harmadik pedig: amott (*Yonder*). Megannyi jelentéktelenség.

Van azonban ennek a csöndnek egy másik rétege. Az az ember *boronál* odakinn (*harrowing*), a szántást már elvégezték, a talaj kiszáradt (*clods*); akiknek a földön kellene dolgozniuk, messze járnak, a harctéren, ép, egészséges lovaikkal együtt. Fojtottan ég a tarack (*...smoke without flame; ...heaps of couch-grass*), az ember egyedül nem bír vele, de a paraszti élet állandóságát egyetlen ember is megőrzi, míg a császári–királyi dinasztiák letűnnek (*Yet this will go onward the same /Though Dynasties pass.*). A Dinasztiák gúnyolódó

nagy kezdőbetűjét vidékies szavak követik: leány (*maid*) és legény (*wight*), birtokos névmással (*her wight*), az ő legénye, az ő kedvese, hozzá tartozik, itt van, nem sorozták be katonának – és most válik diadalmassá a csönd, a suttogás, a kettőspont (*Come whispering by:*), és értelmet nyer a vers címe a záró sorokban:

*War's annals will cloud into night
Ere their story die.*

A háborús évkönyvek belesötétülnek az éjszakába, mielőtt az ő történetük elhal. Nem a szántó föld békessége jelentéktelen. A háború van lefokozva. Lefokozza az idő.

Ez még csak az első világháború.

Mind a két magyar költő méltóképpen formálja meg Hardy versének csöndjét.

Kosztolányi meghosszabbítja a páros sorokat, verse áradóbban muzsikál; Vas István ritmusa hívebb az eredetihez. Kosztolányi átszínezi a szavakat, a szintagmákat: *paraszt, a parlag / göröngyeit, öreg gebéje, nyögve ballag, lenge füst, fényvilág, kedvesét, lágy a szavuk*; betold a sorokba: *robotol, göngyölögve, mint a moha*. Vas István egyszerűsít: *felszántja a rögöt, elrévedett, de akkor is így száll tovább, csak egy lány meg egy fiú*; a vers végét pedig áthangszereli: *a dicső / győzelmi krónika*.

Egyik kötő fordításában sem találjuk meg a tarackot, a füst így elvontabb és baljóslatúbb; a háborús évkönyvek viszont magyarul nem sötétülnek egyé az éjszakával, Kosztolányi évkönyve *széthull*, a Vas Istváné *semmivé lesz*; Kosztolányi nem fordítja le a leány és a legény *történetét*, őket magukat teszi halhatatlanná.

A szántó föld csöndje – hallgassuk meg – mélyebbre fészkei magát Kosztolányi puhán alliteráló szavaiban: *öreg gebéje nyögve ballag, / bólongva alszik, úgy botol*. A történelmi csöndet Vas István iróniája fájóbban érzékelteti: *...a dicső / győzelmi krónika, / az semmivé lesz, de az ő / történetük soha*. A *dicső* is, a *győzelmi* is betoldás; a két háborút látott költő, az *Egy szerelem három éjszakája* dalainak szövegírója bibliai dimenziót ad a lány és a fiú minden háború fölé emelkedő történetének.

Hardy a Bibliából vette a költemény címét. W. Somerset Maugham *Introduction to Modern English and American Literature* (Bevezetés a modern angol és amerikai irodalomba) című antológiájában (New York, 1952), a vershez fűzött lábjegyzetben találtam rá az adatra, hogy a „*The Breaking of the Nations*” kifejezés Jeremiás könyvéből

való; a Károli Biblia szerint: „Pörölyöm vagy te nékem, hadi fegyverem, és nemzeteket zúztam össze veled, és országokat vesztettem el veled”.

De ez már a csönd egy harmadik dimenziója.

Torgny Segerstedt svéd újságíró, göteborgi lapszerkesztő 1940. szeptember 13-án elsőként tudósított arról, hogy a semleges Svédországon német csapatok vonulnak át; szemtanúk a vagonokban fegyvereket is láttak. A lapot, amelyben a tudósítás megjelent, elkobozták. Szeptember 17-én Segerstedt, mintegy Lukács evangéliumára utalva, ezt írta: „Hogyha az emberi hangokat elhallgattatják, senki ne higgye, hogy a kövek fognak kiáltani. Csak a halál csöndje következik el.” Segerstedtnek ma emlékműve van Göteborgban, hatalmas obeliszk.

Az elhallgattatás valamilyen formájának mindnyájan ki voltunk, ki vagyunk téve. Jó volna ilyenkor valami életelixír, három kívánság, vagy csak egy, annak is a tört része, hogy úgy vegyek kézbe még egyszer egy könyvet, mint fiatal koromban; hogy úgy olvassak verset, mint az űzött. Még egyszer, fogvacogva. Hátha akkor azt is újra élem, milyen is volt, hogy: *ha végigolvasom a vers szövegét, filológiai izgalom fog el.*

1958-59-ben, huszonöt vagy huszonhat éves koromban került a kezembe T. S. Eliot (1888-1965) *Difficulties of a Statesman (Egy államférfi problémái)* című verse. Az első pillanattól vonzott, magam sem értettem, miért; a vers, gondoltam, azt tárja fel, amit a címe előlegez, egy államférfi problémáit. Eliot *Coriolanus* címmel nagyobb költeményt tervezett, de a költeménynek csak két részét fejezte be, a *Difficulties of a Statesman* a második; a kompozíció csonka maradt. A versből az államférfi beszél hozzánk, monológja hol lírai, hol hivatalos nyelven szól; távolabb egymástól két nyelv nem is lehetne, mint a költészeté és az államapparátusé.

Hallgassunk bele a költemény elejébe, először angolul.

Difficulties of a Statesman

CRY what shall I cry?

All flesh is grass: comprehending

The Companions of the Bath, the Knights of the British

Empire, the Cavaliers,

O Cavaliers! of the Legion of Honour,

The Order of the Black Eagle (1st and 2nd class),

And the Order of the Rising Sun.

Cry cry what shall I cry?

The first thing to do is to form the committees:

*The consultative councils, the standing committees, select
committees and sub-committees.*

One secretary will do for several committees.

What shall I cry?...

A kitüntetések, a lovagrendek, a bizottságok és albizottságok, a száraz, papírzörgésű sorok előtt és a sorok között is fel-feltör a versből a kétségbeesett és válasz nélkül hagyott kérdés bariton hangja: *what shall I cry?* mit sírjak el? mit sikoltsak? mit kiáltsak? Melyik a *cry* pontos fordítása itt? – Vigyázat – mondta szerkesztőm, Bartos Tibor. – A vers patetikus szólama idézetgyanús. – És elem tette a Károli Bibliát.

KIÁLTS mit kiáltsak – ezt az igét választottam. – *Minden test olyan, mint a fű...*

Aztán bezártam a verset az íróasztalfiókomba, és huszonegynéhány évvel később, 1986-ban *Lélekvesztő* című versfordítás-kötetembe. Addigra megjelent az Európa *Lyra Mundi*-sorozatában az első magyar Eliot-kötet, 1978-ban, benne a kitűnő erdélyi költő, Szemplér Ferenc fordításával:

Egy államférfi bajai

Sírni mit sírjak én?

A hús csak por...

Megindítóan szép megoldás. Nekem még Edvard Munch olajképe, *A sikoly* is eszembe jutott.

A Bibliában ez áll:

Isaiah 40:6-8

The voice said, Cry. And he said, What

monda:

shall I cry? All flesh is grass, and all the goodness thereof is as the flower of the field.

*The grass withereth, the flower fadeth,
because the breath of the Lord bloweth on it;*

Ésaiás 40:6-8.

Szózat szól: Kiálts! és

Mit kiáltsak? Minden test fű, és minden szépsége, mint a mező virága!

*Megszáradt a fű, elhullt a virág,
ha az Úrnak szele fuvallt reá; bizony fű*

lo! the people is grass.

*The grass withereth, the flower fadeth;
but the word of our God shall stand for ever.*

a nép.

*Megszáradt a fű, elhullt a virág, de
Istenünk beszéde mindörökre megmarad.*

Elhullt a virág. Elhull a virág, eliramlik az élet... Ezt sem lehet vacogás nélkül felidézni. Hiszen Shakespeare *Coriolanus*-át is Petőfi Sándor fordította.

A 90-es években a miskolci egyetemen beszéltem Eliot költeményéről, s megint belefeledkeztem a Bibliába. Az elszáradt fű motívumának már a *Zsoltárok*ban nyoma van.

Psalm 90:5-6

*Thou carriest them away as with a
flood; they are as a sleep: in the morning
they are like grass which groweth up.*

*In the morning it flourisheth, and
groweth up; in the evening it is cut down,
and withereth.*

Zsolt. 90:5-6.

*Elragadod őket; olyanokká
lesznek, mint az álom; mint a fű, amely
reggel sarjad;*

*Reggel virágzik és sarjad, és
estvére elhervad és megszárad.*

A későbbiekben Péter apostol használja fel a fű motívumát egyik levelében.

*The First Epistle General
of Peter 1: 24-25*

*All flesh is as grass, and all the
glory of man as the flower of grass. The
grass withereth, and the flower thereof
falleth away:*

*But the word of the Lord endureth
for ever.*

*Péter apostolnak közönséges első
levele 1:24-25.*

*Mert minden test olyan, mint a fű,
és az embernek minden dicsősége olyan,
mint a fű virága. Megszárad a fű, és
virága elhull:*

*De az Úr beszéde megmarad
örökké.*

Hol ér össze a lélekben a két hang, a biblikus kinyilatkoztatásé és az államférfi napi feladatainak jellegtelen felsorolásáé? Mi teremti meg a vers kohézióját? A költemény elejének ezt a magyar szövegtestet képzeltem el:

Egy államférfi problémái

KIÁLTS mit kiáltsak?

Minden test olyan mint a fű: beleértve

A Bath Rend lovagjait, a Brit Birodalom Kereszteseit,

a Főtiszteket,

Ó! a Becsület Rend Főtisztjeit (I-II. osztály)

Valamint a Felkelő Nap Társaságot.

Kiálts kiálts mit kiáltsak?

Az első tennivaló: létrehozni a bizottságokat.

A tanácskozó testületet, az állandó bizottságot,

a választmányt és az albizottságot.

Egy titkár elláthat többféle bizottságot.

Mit kiáltsak?

A költemény vége azután így hangzik:

O mother

What shall I cry?

We demand a committee, a representative

committee, a committee of investigation

RESIGN RESIGN RESIGN

Ó anyám

Mit kiáltsak?

Bizottságot követelünk, képviseleti bizottságot,

vizsgálóbizottságot

LEMONDANI LEMONDANI LEMONDANI

A vers végére fölerősödnek a konnotációk; a kétszer megismételt *LEMONDANI* csupa nagybetűvel íródott, éppúgy, mint az első sor első szava, a *KIÁLTS*. *Mit kiáltsak?*, kérdi az államférfi, ha egyszer mindenki bizottságokat akar, hiábavaló a kiáltás, mert *minden test olyan, mint a fű*. *LEMONDANI*. Ő kiáltja? végül ezt kiáltja? Vagy rákiáltanak?! erre kellett a vizsgálóbizottság? Mindegy. Estére minden elszárad.

A három bibliai forrás közül Eliot Ésaiás metaforáját követi:

...Cry... What shall I cry? All flesh is grass...,

és nem a zsoltár hasonlatát:

...they are like grass...,

és nem is a Péter apostolét:

All flesh is as grass...

Magyarul a „Minden test fű”, vagy a szövegtől távolabb eső „olyanokká lesznek, mint a fű” keményebb hangzású; gyengédebb és visszhangzóbb a „minden test olyan, mint a fű”, ítéletnek is világosabb, jobban kiáltja az államférfi múltó dicsőségét. A gyengédebb hangzásra, úgy érzem, feljogosítja a fordítót a vers végének szinte fohászzkodó – és refrénként visszatérő – hangja: *Ó anyám / Mit kiáltsak?* A metafora helyett ezért inkább a hasonlatot választottam, Ésaiás versének folytatásaképp a Péter apostolét:

KIÁLTS mit kiáltsak?

Minden test olyan mint a fű...

A *Lyra Mundi* 1996-os Eliot-kötetében végül ez a fordítás jelent meg. A *Coriolanus* első versét továbbra is Szemlér Ferenc fordításában közli a kötet. A könyvet Várady Szabolcs szerkesztette; a jegyzeteket Takács Ferenc állította össze.

Minden test olyan, mint a fű.

A fű is csak olyan, mint az obelisz. Gótika és emlékezet.

*

A legmesszebbre akkor nyújtja a kezét a fordító, mikor olyasmit vállal, ami ellentmond a természetének.

Feleki László látott egy birobidsáni verset abban a kétnyelvű antológiában, amely a diktátor születésnapjára készült; szövegében ez állt, jiddisül: *Inzer táte, havér Sztálin*.

Atyánk, Sztálin elvtárs. A vers fordítója nem érezhette át ezt a rettenetes nyomorúságot. Birobidzsánban száműzöttek éltek. *Inzer táte*, atyánk alapította volt az Északkelet-Kínával határos, művi államot, saját nevének dicsőségére.

A vietnami háború idején megkértek, fordítsak le egy verset, amerikai szerzője azt a férfit ünnepelte, aki Washingtonban, a Potomac folyó partján felgyújtotta magát a háború elleni tiltakozásul. A vers gyatra volt, az ügy méltatlan, a fordításra mégsem tudtam nemet mondani. Most is szégyellem.

De nem ilyen kényszeres példákra gondolok. Nem arra, ha elnyomorodik az ízlés, kihagy a judícium. Hanem arra, ha az idegen versben nincs megfogható emlék, vagy van, de ellentétes érvényű; ha tehát:

5. *maga az idegenség kísért meg, néha a lehetetlen („ezt nem lehet lefordítani”).*

Ezra Pound (1885-1972) *Canto XX (XX. Canto)* című versének fordítása a lehetetlen kísértése volt; én mértem magamra. Pound hatása alól nehezen vonja ki magát, akit verseinek sodrása egyszer elragadott. Yeats alázattal fogadta Pound szövegkorrekcióit; T. S. Eliot a *The Waste Land (Átokföldje)* című hatalmas költeményét Poundnak ajánlja, dantei kifejezéssel a *miglior fabbrónak*, a nagyobb mesternek. Az olvasó behódol Poundnak, akkor is, ha verseit – különösen a *Cantókat* – csak jegyzetek segítségével érti meg, s a látomások, úgy érzi, néha elakadnak ebben a műveltségfolyamban; és ambivalens megrendüléssel hangolódik rá a fegyelmezetten hömpölygő versmondatokra, akkor is, ha tud Ezra Pound háború alatti szerepléséről: amerikai létére az olasz rádióban Amerika-ellenes beszédeket mondott. Az írónak nem okvetlenül kell lojálisnak vagy jóságosnak lennie, Knut Hamsun sem volt az, mégis ő ír talán a legszebben a szegény emberek norvég karácsonyáról. A *XX. Canto* mitikus részletei közül élesen bevilágít a költő indulataiba a görög mondahős sikereinek értelmezése (a fordítás az eredeti vers központozását követi):

„Mit nyertek Odysseusszal

„Akik az örvénybe haltak,

„És annyi hívságos munkálkodás után

„Lopott hús lett a részük, evezőpadhoz láncolódva,

„Csak hogy ő nagyhírű legyen,

„S lefeküdjön éjjel az istennővel?

„Az ő nevük nincs bronzba vésve,

„Evezőjük sincs halomba ütve mint az Elpénóré;
„Sírhalomuk sincs, tengerszegélyen.

Nagy erejű sorok ezek, nemzedékem jegyzetek nélkül felszívja mindet; azt, hogy „örvénybe haltak”, „Lopott hús”, „nevük nincs bronzba vésve”, „Sírhalomuk sincs”.

Mindehhez azonban az kell, hogy a szerző gyűlölje Odysseust.

Tegyük az idézet mellé a *XX. Canto* egy korábbi részletét. A régiségek iránt érdeklődő fiatal Pound a Pennsylvániai Egyetemen 1905-1906-ban Rennertnek, az újlatin nyelvek professzorának a tanítványa. (A vers háttérét Novák György közli az Európa Kiadó 1991-es Pound-kötetének jegyzeteiben.) Rennert küldi el Poundot Freiburgba, Lévy professzorhoz, a provanszál nyelv szakértőjéhez. Pound egy provanszál kifejezés értelmét kérdezi Lévytől, de a professzor nem tudja (*noigandres*, a jegyzetekben *d enoi gandres*: „unalmat üz’). A kifejezést végül Pound fejté meg (*d’ enoi ganres*: „és fájdalmat múlat’). Lévy professzor a versben az angol nyelvet német és jiddis kiejtéssel beszéli, Pound a maga angolját könnyed amerikaiassággal. Ezt kellett megszólaltatni magyarul.

Hazudnék, ha azt állítanám, nem vonzott a feladat. Mint nyelvszakost, igenis, vonzott. De elöntötte a fejemet a vér attól, hogy kicsúfolnak egy embert, akit úgy hívnak: Lévy. Idáig nem lehet, idáig nem bírok elmenni. Irigyeltem Kemenes Géfin Lászlót, az emigrációban megjelent, első magyar nyelvű Pound-válogatás remek fordítóját; ő talán máshonnan látott rá a szövegre. És kihagyta a *XX. Cantót*.

Végül úgy gondoltam, ha megoldom a feladatot, azzal egyszersmind túljutok a gyűlöleten. A sajátomon legalább.

Pound a versben így beszélteti Lévy professzort:

„*You know for seex mon’s of my life*

Effery night when I go to bett, I say to myself:

Noigandres, eh, noigandres,

Now what the DEFFIL can that mean!”

A németes helyesírásból – *six months* helyett *seex mon’s*, *Every* helyett *Effery*, *bed* helyett *bett*, *Devil* helyett *DEFFIL* – arra kellett következtetnem, hogy a professzor más szavakat, szintagmákat is svábosan-jidlizve ejtett; *my life*: „*mej lejf*”, *night*: „*nejt*”, *I say to*

myself: „*ej szej tu mejszelf*”, a két háború közötti magyar presszóangolság modorában. És én ebben a modorban szólaltattam meg a szerencsétlen professzort.

*...És elmentem az öreg Lévyhez, és addigra 6.30,
este volt, és ő fél Freiburgon végigvonszolta magát
[...]*

És azt mondta; Nahát mit akar megtudni tőlem?”

És én azt mondtam: Nem tom, uram, vagyis hát

„Igen, Doktor Úr, mit jelentsen az a noigandres?”

s ő azt mondta: Noigandres! NOIgandres!

„Tuttya hat hónapot von meinem Leben

„Minten éjjel, mikor átyba mék, szólok magamhoz:

„Noigandres, nú, noigandres,

„Nahát mi a TEJFEL lehet az!”

A sors a kezemre játszott az ördög magyarításával: *Devil – Deffil – Teufel – Tejfel*. Ritka fordítói szerencse.

Végtére mulatságos egy história; a nyelvek között csetlő-botló professzort akár meg is lehet szeretni. A *noigandres* rejtélyét nem ő, a provanszál nyelv tudósa, a nyolckötetes szótár írója oldja meg, hanem a nyelvekért s az egzotikus kultúrákért rajongó költő, Ezra Pound.

De ennek a monumentális költészetnek a vastraverzei mindvégig az indulatok. A hiúság is közülük való. S közülük való az a másik is, a *LXXXI. Cantó*ból veretes angol nyelven kiszakadó önvallomás:

What thou lovest well remains,

the rest is dross...

Weöres Sándor érzékeny magyar változatában:

Amit szeretsz az megmarad,

s a többi: sár...

És utána a csontig egyszerűsített következtetés:

Pull down thy vanity, I say pull down.

Alázd meg hívságod, mondom, alázd meg.

Odysseus is megalázta hívságát, amikor koldusnak öltözve állított haza, ithakai házába, kitéve magát gögnek és idegenkedésnek. Nem ismerte meg senki, csak öreg kutyája, aztán a dajkája, egy régi sebről, egy vadkan ütötte sebről.

*

A magyar műfordítók vetélkedése régtől őrzi lovagias, már-már mitologikus vonásait. Petőfi, Arany és Vörösmarty is lefordította az ír költő, Thomas Moore (11779-1852) szabadságharc-síratóját, nyilván ügyszeretettől; a nagy nyugatosok pazar fordítói mutatványa alapverssé tette Edgar Allan Poe (1809-1849) balladáját, *A hollót*; s ki tudná megmondani, Keats halálszonettjének – *When I Have Fears that I May Cease to Be* – melyik fordításán üt át hívebben az előérzet, a Szabó Lőrincén, amely dobogó szótagjaival a szívet markolja meg – *Ha rádöbbenek, hogy meghalhatok* –, vagy a Vas Istvánén, amely réshangjaival a fulladást idézi – *Ha félelem fog el, hogy meghalok* –, hiszen mindkét fordítás jóslatnak készült, ahogy a vers is? Vas István írta meg a magyar irodalom egyik legszebb, legbarátibb búcsúztató versét: *Szabó Lőrinc halálára*.

És Dylan Thomas (1914-1953) *Fern Hill (Páfránydomb)* című költeményének fordításaiban beválik-e a hitelesség óhajtása? A szürreális vagy a realista magyar szövegben hitelesebb a tanyasi kisfiú álma és ébredése, s azoké a megbűvölt lovaké, amelyek hajnalban előjönnek: *Out of the whinnying green stable*, Nagy László szavaival: *Nyihogó smaragd istállóból*, és Fodor András változatában: *Nyerítő zöld istállóikból* – végtére mindkét metafora a bűvöletet célozza meg?!

Valamirevaló fordító a nyersanyagot figyeli, nem a társait. Ebben a céhben mindnyájan a bőrünket visszük a vásárra.

Becsülöm azokat a kollégáimat, akik újrafordítják a régi mestereket; néhányan kitűnően. Bátorság kell hozzá, farkaszemet nézni a halott mesterrel, pontosabban a munkájával; hinni benne, hogy megbírom a terhet – más szóval, lejárt az idő:

6. az erőmet akarom összemérni valamelyik klasszikussal.

Azt hiszem, belőlem hiányzik ez a fajta bátorság. Amikor a 90-es években Yeats *The Old Men Admiring Themselves in the Water* című verséért (Öregemberek szemlélik magukat a vízben [Kosztolányi Dezső]; Öregemberek bámulják magukat a vizekben [Szabó Lőrinc]) talán tizenegyedik fordítóként beálltam a sorba, rosszullet környékezett, tériszony.

Véletlenül fordítottam le egyszer azt a verset, amelynek klasszikus magyar fordítását, szégyenszemre, nem ismertem; fiatal voltam, huszonöt év körüli, de ez nem lehet mentség. William Blake *London* című remekművének, a nyomorúságos, a beteg lelkű, a Hogarth rézkarcaira, Dickens sötét odvaira emlékeztető londoni éjszakának nem bírtam ellenállni. Nagyváros. Nyugat-Európa. Sosem látom. A vers első fordítója Radnóti Miklós volt. Hat változatot készített a fordításból; Ferencz Győző könyve (*Radnóti Miklós élete és költészete*; Osiris 2005) közli ezeket a változatokat (587-592. oldal), s Gál István és Emery George nyomán közzéteszi a fordítás dátumát is: 1937. A mű évekkal Radnóti halála után jelent meg nyomtatásban.

London

*I wander thro' each charter'd street,
Near where the charter'd Thames does flow,
And mark in every face I meet
Marks of weakness, marks of woe.*

*In every cry of every Man,
In every Infants cry of fear,
In every voice, in every ban,
The mind-forg'd manacles I hear.*

*How the Chimney-sweeper's cry
Every black'ning Church appalls;*

*And the hapless Soldier's sigh
Runs in blood down Palace walls.*

But most thro' midnight streets I hear

*How the youthful Harlot's curse
Blasts the new born Infant's tear,
And blights with plagues the Marriage hearse.*

Előbb a magam kísérletét olvasom fel, utána Radnóti Miklós fordítását.

Azonnal hallani fogják az eltéréseket, színben és kompozícióban.

London

*A parton járok szerteszét
Megannyi ódon házsonon,
S az arcokon kín, gyengeség
Redőivel találkozom.*

*Ha Férfi átka feldörög,
Ha Gyermek sír, hogy álma nincs,
A szóban, jajban ott csörög
Az ész csinálta rabbilincs.*

*Kéményseprők sóhaja
Leng a réműlt Templomon,
Szegény Katonák jaja
Vért csordít a Várfalon.*

London

*Sikátor mélyén lépderek
A Temze partjához közel,
És minden arcon jel remeg,
Bűn és bánat marta jel.*

*Gyerekhangból, ha fél, eseng,
S ha jaj sikolt a férfiből,
Panaszból, átokból, ha zeng,
Az értelem bilincse szól.*

*Kéményseprő hangja száll,
S templomot rémitve kél,
Omlik paloták falán
Zsoldos hangja, mint a vér.*

Mig újszülöttjét elveri,

És hallom, amint éjfél tájt

Dögvést sikolt az utcalány,

Ifju szajha csecsemőt

S az éj átkokkal van teli

Átkoz és dögvést kiált

A Házasság ravatalán.

Megposhadt hitvesek előtt.

Gergely Ágnes fordítása

Radnóti Miklós fordítása

Nem vallana jó ízlésre, ha összemérném ezt a két magyar szöveget.

Belekáprázott a szemem Radnóti fordításába, micsoda erős kézzel tépi ki a város sötétjéből a látványt. *Sikátor*. Tökéletes kezdőszó. „A sikátor nekem az, ami Goethe korának a kert volt, és a romantikának a »természet« – írja Szerb Antal *A harmadik torony* című útirajzban, majd hozzáfűzi: – ...amikor először megláttam egy sikátoros kis olasz hegyi várost, életem legnagyobb eksztázisát éltem át.” (Magvető, 2007. 12. old.) Az első versmondattal – *Sikátor mélyén lépdelenek* – eksztatikus behatolás egy város lényegébe. *És minden arcon jel remeg, / Bűn és bánat marta jel* – az arcok, a jelek, a nazálisok, az alliterációk vésetpontosan hullámzanak, úgy, mint az angolban (*Marks of weakness, marks of woe*). A tehetetlen sikolyokon átszól a bilincs hangja, nem a gonosz ösztön, *Az értelem bilincse* ez, a gonosz intellektusé. A hangok emelik a magasba a verset, templomig, palotáig: *Omlik paloták falán / Zsoldos hangja, mint a vér. A zsoldos (Soldier)* a megvásárolt, a lelkében megbilincselte a katonát; s a hang, amely a falon *omlik (runs)*, puha, mint ha vért hány valaki. Ezzel visszazuhan a mélységbe a vers. *És hallom, amint éjfél tájt / Ifju szajha csecsemőt / Átkoz és dögvést kiált / Megposhadt hitvesek előtt*. Az enjambement végigindáztatja az átkot a pokolba kívánt gyermekeken, a fertelmes házaspárokon, az egész, dögvésez városra.

Az én kísérletem záró képe talán pontosabb, mint a Radnótié, hiszen a *Marriage hearse* szó szerint a házasság ravatalát jelenti. És mégis, mennyivel szebb, húsosabb, élőbb és halálhordozóbb Radnóti Miklós markánsan elemelt verszárása, a *Megposhadt hitvesek előtt!* A bűzös *megposhadt* és a szentséges *hitvesek* együttese egy végleges nyomorra ítélt utcanő szájából, háttérben a város bűneivel, sikolyaival, kormával, vérével, teleszitkozódott utcáival, az éjszaka mélypontján! Igen, a *Megposhadt hitvesek* hűtlen fordítás. De ez a fajta hűtlenség az igazi hűség, ahogy Kosztolányi tanítja: a hűség a vershez.

1937-ben fordította le Radnóti Miklós Blake *Londonját*. Miért nem publikálta, nem tudni. Ez a fordítás remekmű. Érzékenységen ennyi idő után is átvérzik egy vadkan ütötte seb.

*

Tisztelt Elnök Úr, Hölgyeim és Uraim, egyik versemet mondtam el székfoglaló előadásom elején; engedjék meg, hogy egy másikkal búcsúzzam Önöktől.

Egy magányos mesterhez

Egyetlen jázmin-könnyűség a hold.

A templomtorony héja csupa szöglet.

Barlangba vágyó embrió-kobold,

a hold a torony oldalára görnyed,

a toronyívek lassan elfödik,

vad, ragadozó éjjeli növények,

körbefogják s az égbe földelik

azt, ami benne pillanatnyi lényeg.

És a torony a holdra menekül.

Szétfeszülnek az ívek, csúcsra futnak,

s a díszítmények gátlása mögül

akkordja szól a barokk mélabúnak –

zúgnak a fémes domborulatok,

teli jázminnal, teli ólmos éggel.

„A hold ma oly kerek!” – valaki így dadog.

És minden tornyot a földbe pecsétel.

Kedves Barátaim, köszönöm, hogy meghallgattak.

